
De opvoedingsdoelen van Don Bosco

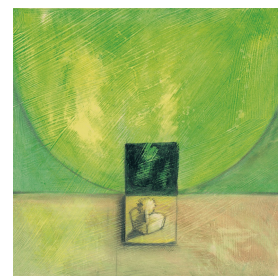
Rik Biesmans

Wat Don Bosco als priester-opvoeder met zijn inzet voor jonge mensen wilde bereiken, legde hij vast in de uitdrukking: 'goede christenen en rechtschapen burgers'. Doen we Don Bosco geen onrecht met hem uitsluitend te beoordelen op een gebalde, anderhalve eeuw geleden geformuleerde uitdrukking, vraagt Rik Biesmans zich af. In dit achtergrond artikel zoekt de auteur naar inzichten, suggesties en nuanceringen die achter die sloganachtige uitdrukking schuilgaan.

Overgenomen uit: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., Een opvoedingsproject in dialoog met Don Bosco. Achtergronden, Oud-Heverlee, Don Boscovormingscentrum, 2001, p. 51-64.

Dit artikel is een bewerking van de studie: BIESMANS, R., Doelstellingen van de opvoeding en opleiding gevat in een kernachtig motto (Don Bosco Studies, 11) Don Boscocentrale, St.-Pieters-Woluwe, 1998.

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

1. INLEIDING

De voorbereiding van een nieuw school- of werkjaar is een heel belangrijke periode. Welke jongens en meisjes zal ik dit jaar of deze periode in mijn groep of klas(sen) hebben? Wat moeten ze voor mijn vakken op het einde van het jaar kennen en kunnen? Hoe leggen wij het samen aan boord om de einddoelen of opvoedingsdoeleinden ook werkelijk te bereiken? Maar hoe belangrijk mijn reflectie en mijn plannen bij het begin van het schooljaar ook zijn, ze volstaan niet. Voor iedere les, voor ieder contact moet ik opnieuw voor mezelf en voor mijn jonge mensen min of meer bewust formuleren waar we naartoe willen. Niet alleen met mijn lessen of opleidingsactiviteiten, maar ook met mijn algemene of specifieke menselijke vorming.

Omtrent mijn dagelijkse inzet en aanwezigheid bij de jongeren koester ik bepaalde verwachtingen, draag ik vaag omschreven intenties in hoofd en hart of heb ik helder geformuleerde doelstellingen voor ogen.

Sedert de jaren negentig wordt in schoolverband een sterke klemtoon gelegd op de zogenaamde eindtermen. En het zal iedereen die bij het onderwijs betrokken is, plezieren als die verwezenlijkt kunnen worden en als oud-leerlingen later in het hoger onderwijs ook nog bevredigende of zelfs heel vleierende resultaten kunnen voorleggen. Wie zou zich daar niet over verheugen? Dat deden in de 19de eeuw Don Bosco en zijn medewerkers ook al. Ze waren zo blij met de goede resultaten van hun jongens dat ze het extra en met voelbare trots vermeldden in de kroniek van het jaar.

Het is dan ook helemaal geen verrassing wanneer Don Bosco in zijn geschrift over het 'Preventief Systeem' verklaart: 'Een opvoeder moet bereid zijn om elk ongemak en elke vermoeienis het hoofd te bieden om zijn doel te bereiken. Dat bestaat in de civiele, morele en wetenschappelijke vorming van zijn leerlingen'¹. De term 'wetenschappelijke vorming' blinkt natuurlijk niet uit in duidelijkheid. Maar we mogen hem zonder de minste twijfel verstaan als intellectuele vorming, als overdracht en verwerving van theoretische en praktische kennis.

Het komt echter wel verrassend over dat hij het bij die drie doelstellingen heeft gelaten en er niet ook de esthetische, hygiënische en religieuze vorming uitdrukkelijk aan toegevoegd heeft. In de dagelijkse praktijk heeft hij er immers bijzonder veel aandacht aan geschonken.

Het hoeft natuurlijk geen betoog dat de discussies rond onderwijsdoelstellingen en opvoedingsdoelen de laatste jaren op een heel ander niveau en op een andere wijze gevoerd worden dan in zijn tijd. Maar dat belet niet dat Don Bosco op zijn manier heel concreet wist wat hij met zijn pastoraal-pedagogische inzet onder de jongeren wilde bereiken. De

(1) *Inwijding van het patronaat St.-Pierre in Nice. Doel van het patronaat uiteengezet door priester Giovanni Bosco met een appendix over het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, in LOOTS, C., MERTENS, L., (Red.), *Don Bosco, passie voor jongeren gisteren en vandaag*, Don Boscovormingscentrum, Oud-Heverlee, 2000, p. 40-67, p. 64.

ervaring leerde hem echter dat je de doelen en de werkvormen moet aanpassen aan de jongeren die je in de loop van de jaren toevertrouwd worden. Die ervaring was allicht één van de redenen waarom hij zijn opvattingen over de doelen die hij bereiken wilde, niet zo gemakkelijk definitief schriftelijk vastlegde. Aanvankelijk formuleerde hij die vrij algemeen en soms zelfs erg vaag. Later vooral slogan achtig, maar ook concreter.

In de vaste overtuiging dat het nog steeds de moeite loont naar hem te luisteren en met hem in gesprek te gaan wil ik hier een bondig overzicht geven van zijn formuleringen en hun ontwikkeling.

2. ALGEMENE FORMULERINGEN VAN DE OPVOEDINGSDOELEN BIJ DON BOSCO

In *'Don Bosco, de man naar wie wij genoemd zijn'*, het eerste deel van zijn reeks jaarboeken, publiceerde het toenmalige Don Boscovormingscentrum de vertaling van een tekst waarin Don Bosco in 1854 op zijn eerste activiteiten in Turijn terugblik¹. Allereerst stelt hij vast dat de jongens die in de gevangenis terechtkomen eigenlijk vooral arme jongens zijn. Zij komen naar de stad om er werk te zoeken, maar aan hun lot overgelaten, ontsporen ze algauw. Vervolgens analyseert hij, zoals Cardijn, de situatie, oordeelt over wat er aan de hand is en ontwikkelt zijn plannen: de situatie van die jongeren verbeteren door voor hen werk te vinden of door ze weer naar huis te helpen terugkeren. In de inleiding tot die historische schets van 1854 specificceert hij: 'Die jongeren hebben werkelijk nood aan een weldoende hand die voor hen zorgt, hun beschaving bijbrengt, hen op weg zet naar deugdzaamheid en weghoudt van de ondeugd'. En verder in diezelfde historische schets: 'Ik nam me voor me in te zetten om hen te vormen tot goede burgers in deze wereld, zodat ze eens ook waardige hemelbewoners zouden worden'².

Zowel de opeenvolging van de twee aspecten ('goede burgers' en 'hemelbewoners') als de met het woord 'zodat' gesuggereerde verstrengeling ervan zijn veelbetekenend, ook al wordt in de tekst niet meteen duidelijk wat de uitdrukking 'goede burgers' precies inhield of hoe de vorming dan opgezet werd om het gestelde doel te bereiken.

Die vrij vage en algemene omschrijving van het doel wordt in een soort bedelbrief in 1857 slogan achtig geformuleerd: 'Zij worden zoveel mogelijk opgevoed tot goede christenen en eerlijke (rechtschapen) ambachtslieden'³.

(1) BOSCO, G., *Beknopt historisch overzicht van het Oratorio van Sint-Franciscus van Sales*, in LOOTS, C., *Don Bosco de man naar wie wij genoemd zijn*, Don Boscovormingscentrum, Oud-Heverlee, 1999, p.15-59.

(2) BRAIDO, P., *Don Bosco Educatore*, 3 ed., LAS, Rome, 1997, p. 111, r. 56-57.

(3) Een vertaling van deze brief is opgenomen in de inleiding van P. Braido op het *Beknopt historisch overzicht van het Oratorio van Sint-Franciscus van Sales*, in LOOTS, C., *Don Bosco de man naar wie wij genoemd zijn*, Don Boscovormingscentrum, Oud-Heverlee, 1999, p. 22: *Uitnodiging tot een loterij ten voordele van de Oratorio's van de H. Aloysius bij de Porta Nuova, van St.-Franciscus van Sales in Valdocco en van de H. Engelbewaarder in Vanchiglia*.

Waar die vorming toen op neerkwam en met welke middelen hij die tot stand bracht, licht hij al van bij het begin van dat schrijven toe: 'Wij geloven dat het algemeen bekend is hoe bij de priester Giovanni Bosco het verlangen leeft om het morele welzijn van de verwaarloosde jeugd te verbeteren'. In de drie 'jongensoratorio's' is er een kapel voor de religieuze diensten, zijn er enkele kamers voor de school (of het onderricht) en een tuin als speelruimte. Daar leert men lezen, schrijven, vocale en instrumentale muziek. Dat alles met de bedoeling hen weg te houden van slecht gezelschap¹.

Hoe terloops en fragmentarisch hij zich ook uitlaat over zijn bedoelingen en zijn werkwijze, toch is het al mogelijk zich met die schaarse teksten een vrij goed beeld te vormen van hetgeen hij samen met de jongeren wilde bereiken in de periode waarin zijn activiteit vooral de straatjongeren en hun vorming en vakopleiding gold.

Nog in 1865 zal het blad '*L'Unità Cattolica*' over de Oratorio's van Don Bosco in dezelfde zin schrijven: 'Dankzij de niet-aflatende inspanningen (offers) van Don Bosco en zijn collega's leren zij (de jongeren) als goede christenen te leven en leren zij een stiel waarmee zij te gelegener tijd hun kost kunnen verdienen met het eerlijke werk van hun handen'².

3. VERDERE OMSCHRIJVING VAN DE OPVOEDINGSDOELEN

In 1863 begon Don Bosco zijn eerste jeugdwerk buiten Turijn. Op dat ogenblik schrijft hij een beknopt vademecum voor de eerste directeur. Die eerste stichting werd de aanzet tot een geweldige uitbreiding. Het is dan ook heel begrijpelijk dat die medewerkers bij hem aandrongen op het uitschrijven van een algemeen reglement en van richtlijnen die de toepassing van 'zijn opvoedingsmethode' konden waarborgen. Maar om verschillende redenen kwam daar jarenlang weinig of niets van in huis.

Eén van de redenen kan geweest zijn dat hij gewoon geen tijd en rust vond om zich aan de vervulling van zo'n veeleisende opdracht te zetten. Een andere reden was waarschijnlijk zijn fundamentele instelling: vooruitgaan zoals de omstandigheden en de Voorzienigheid het inspireren. Of met andere woorden: pin je niet vast, blijf soepel.

Wat er ook van zij, in 1877 raakt hij blijkbaar overtuigd dat het hoog tijd wordt de zaken toch bewuster en doelgerichter aan te pakken. Er is genoeg ervaring voorhanden om bepaalde zaken vast te leggen. Voor de zon- en feestdagoratorio's en voor school en internaat in Valdocco en elders schrijft hij een vrij gedetailleerd *reglement* uit. Dat legt hij voor aan het eerste Algemeen Kapittel in 1877. De leden van die vergadering bespreken de teksten, amenderen ze en keuren ze goed. In datzelfde jaar schrijft hij *Het traktaat over het Preventief Systeem*, dat samen met dat reglement wordt gepubliceerd. Dat zijn meteen

(1) *Uitnodiging tot een loterij ten voordele van de Oratorio's van de H. Aloysius bij de Porta Nuova, van St.-Franciscus van Sales in Valdocco en van de H. Engelbewaarder in Vanchiglia*, p. 22-23.

(2) BRAIDO, P., *Buon cristiano e onesto cittadino*, in *Ricerche Storiche Salesiane* 13(1994) 1, p. 37.

de voornaamste documenten, het oriënterende vademecum, waarmee hij wil bereiken dat zijn medewerkers in de toekomst trouw blijven aan de inhoud en de vorm van zijn pastoraal-pedagogische inzet.

3.1. Gebruik van een slogan

Wat nu de uiteindelijke omschrijving van zijn doelstellingen betreft, blijft het in *'het traktaat over het preventief systeem'* bij een heel algemene formulering. Het is de uitdrukking die al eerder werd aangehaald: 'De opvoeder moet bereid zijn elke last, elke moeite op zich te nemen om zijn doel te bereiken, dat bestaat in de burgerlijke, morele en wetenschappelijke opvoeding van zijn leerlingen'.

Zoals daarbij werd aangemerkt zou iemand die Don Bosco al wat nader heeft leren kennen, kunnen opwerpen: Waar blijft de godsdienstige component? Was die immers niet zijn diepste bekommernis? En waar blijft de esthetische opvoeding? Hij was toch de opvoeder die zich geen huis zonder muziek, toneel en zang kon voorstellen? Het zijn elementen die in zijn bondige verhandeling zeker aanwezig zijn en te gelegener tijd uitdrukkelijk behandeld worden, maar die hij hier, in een nochtans belangrijke opsomming, niet opneemt. Dat mag terecht verwondering wekken. En het moet ook in zijn tijd al bepaalde medewerkers verrast hebben. Franse vertalers van het traktaat maakten er bijvoorbeeld al onmiddellijk *'l'éducation complète'* van. Die hebben de elementen die Don Bosco niet vermeldde, ongetwijfeld wel voor ogen. De onvolledigheid van Don Bosco onderlijnt dat dit traktaat slechts een eerste onvolmaakt ontwerp was. Iets waar hij de lezer trouwens zelf op wijst.

Ons zal het misschien ook bevreemden dat hij het heeft over 'wetenschappelijke opvoeding' en niet over wetenschappelijke en vakopleiding. Ook een dergelijke oneffenheid moeten wij erbij nemen.

Maar een paar regels verder in datzelfde traktaat lezen we dan: 'Welke weg die leerlingen ook inslaan, zij zijn meestal een troost voor het gezin, nuttige leden van de maatschappij en goede christenen'¹. Via de tekstvariante 'nuttig [utile] naast 'rechtschapen' [onesto] zijn we weer bij de uitdrukking van 1857. Het evolueert in de periode 1877-1884 tot een echt motto, waarmee Don Bosco zijn doelstellingen samenbundelt en kernachtig verwoordt.

Met die bondige, treffende uitdrukking staat Don Bosco in het Italië van zijn tijd helemaal niet alleen. Maar dat is hier op dit ogenblik niet of in elk geval minder ter zake. Belangrijker is na te gaan wat die leuze, wat dat motto voor hemzelf inhield of moest inhouden en in hoeverre zijn opvattingen de pastoraal-pedagogische activiteit in de 21ste eeuw nog kunnen inspireren.

(1) *Inwijding van het patronaat St.-Pierre in Nice. Doel van het patronaat uiteengezet door priester Giovanni Bosco met een appendix over het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd*, p. 64.

3.2 Betekenisinhoud van het motto 'rechtschapen burgers en goede christenen'

De opeenvolging van de twee leden van het motto 'rechtschapen burgers' en 'goede christenen' wisselt meer dan eens bij Don Bosco¹. Vandaar dat ik voor deze bijdrage ook durf te beginnen met 'de rechtschapen burger'.

3.2.1 De eerlijke, rechtschapen burger

De elementen die voor Don Bosco en zijn medewerkers belangrijk waren in zijn en hun beeld van de waardevolle burger, liggen her en der verspreid in formele en informele geschriften². Deze elementen laten ons toe te ontdekken wat in hun ogen een mens tot een 'nuttig' en 'achtenswaardig' lid van een gemeenschap, van een maatschappij maakte. Ik wil me in deze bijdrage beperken tot een overzicht van enkele elementen.

- a. Van de eerste teksten af blijkt dat een 'eerlijke' of 'nuttige' burger iemand is die aan een menswaardige toekomst werkt voor zichzelf en zijn gezin. Op die manier draagt hij bij aan de uitbouw van de maatschappij, waardoor hij menswaardig, moreel correct, gewaardeerd, veilig, in vrede en gelukkig kan leven. Om dat te bereiken moet een eerlijke, rechtschapen jonge burger dan ook iemand zijn die zich ernstig toelegt op het leren van een vak of het behalen van een diploma, en zich tegelijk algemeen menselijk ontwikkelt.
- b. Een rechtschapen burger is ook een welopgevoede, beschaafde man (of vrouw) die zich fijn en voornaam weet te gedragen en zich onderscheidt door stijlvolle omgangsvormen³.
- c. Een nuttige, waardige burger heeft ook volgende kenmerken. Hij is rechtvaardig en eerlijk. Het is iemand die niet steelt en gevoel heeft voor mijn en dijn. Hij is solidair. Dit wil zeggen dat hij samen met anderen zorgt voor steun aan werkmakers die in de problemen komen door ziekte of door tekort aan werk. Hij is sober en matig: hij heeft een beheerste levenswijze, mijdt overdadig eten, drankgebruik en het gokken. Hij is bereid om voor zijn overtuiging uit te komen en om verantwoordelijkheid op te nemen voor de goede gang van zaken in de maatschappij.
- d. Verder weet een achtenswaardige burger zich op een fatsoenlijke wijze te ontspannen. In zijn tijd liep dat nogal eens uit de hand (dronkenschap, vechtpartijen).
- e. Niet in het minst moet in de ogen van Don Bosco een 'eerlijk, rechtschapen' mens ook een ernstig godsdienstige mens zijn.

(1) BIESMANS, R., *Doelstellingen van de opvoeding en opleiding gevat in een kernachtig motto* (Don Bosco Studies, 11) Don Boscocentrale, St.-Pieters-Woluwe, 1998, 77-87. Deze bijdrage is trouwens grotendeels een samenvatting van die studie.

(2) *Ibidem*, p. 190-239.

(3) BOSCO, G., *Il cristiano guidato alla virtù ed alla civiltà*, 1848 [De christen die gevormd wordt tot deugdzaamheid en wellevendheid].

3.2.2 Goede christenen¹

- a. Een goed christen spant zich in om goed geïnformeerd te zijn over het geloof. De noodzakelijke kennis kan hij van kindsbeen opdoen via het catechismusonderricht, de gewijde geschiedenis en de kerkgeschiedenis. Die bieden houvast en rust. Wie goed gevormd is, staat stevig in zijn schoenen. Niet-gelovigen en spotters zullen hem niet zo gemakkelijk in verlegenheid kunnen brengen of belachelijk maken. Omwille van de activiteit van de Waldenzen (protestanten) in Turijn en van hetgeen er op het werk allemaal gebeurt, vindt Don Bosco dat heel belangrijk.
- De kennis die iemand opdoet tijdens het catechismusonderricht, volstaat evenwel niet. Een goed christen voedt en verdiept zijn kennis en inzicht door te luisteren naar de preken (op zondag, tijdens de vasten enz.) en door aangepaste, goede lectuur. Don Bosco publiceerde hiervoor zelf boeken o.a.: *Il cristiano guidato alla virtù ed alla civiltà; La forza della buona educazione*; en de reeks *Lecture Cattolice*.
- b. Een goed christen beleeft zijn geloof in zijn geloofspraktijk: persoonlijk en gemeenschappelijk gebed in en met het gezin en in de parochiegemeenschap, de wekelijkse eucharistie, het ontvangen van de sacramenten, in het bijzonder het boetesacrament en de eucharistie met de veelvuldige communie. Dat alles vanuit de vereiste goede instelling.
- Het geloofsleven kan ook versterkt worden door trouw aan een of andere goed gekozen devotie, in het bijzonder deze tot Onze-Lieve-Vrouw en door de actieve deelname aan een broederschap of godsdienstige vereniging.
- c. Goede christenen zijn deugdzame mensen². Zonder de minste twijfel heeft Don Bosco in zijn tijd het onderscheid gekend tussen goddelijke deugden, kardinale deugden en 'kleine' deugden³.

Maar voor de opvoeding geeft hij de voorkeur aan dit viertal: 'De deugden die het mooiste sieraad van een jonge christen vormen zijn: de zedigheid (modestia, d.w.z. tactvolle en eerbiedige omgang met de eigen seksualiteit en met die van anderen), de nederigheid, de gehoorzaamheid en de christelijke liefde of naastenliefde'⁴.

Wat de volwassenen betreft, is een tekst voor de leden van de vereniging van de medewerkers relevant: 'Zich bescheiden (onopvallend) kleden, sober zijn aan tafel, eenvoudig in de inrichting van hun huis, kies in hun gesprekken en stipt in het vervullen van hun plichten van staat'⁵. Dat mogen wij verstaan als de deugd van de matigheid (die een zwaar accent krijgt), van de kuisheid of zedigheid (wat neerkomt op eerbied en tact

(1) BIESMANS, R., *Op. Cit.*, p. 97-189.

(2) *Ibidem*, p. 142-185.

(3) De goddelijke deugden zijn het geloof, de hoop en de liefde. Als kardinale deugden onderscheidt men de rechtvaardigheid, de sterkte, de matigheid en de voorzichtigheid. Tot de kleine deugden behoren onder meer de nederigheid, het geduld en de zachtmoedigheid.

(4) *Regolamento per le case della Società di S. Francesco di Sales*, Tipografia Salesiana, Torino, 1877, p. 61.

(5) *Deliberazioni del Capitolo Generale della Pia Società Salesiana tenuto in Lanzo-Torinese nel settembre 1877*, Tipografia e libreria salesiana, Torino, 1878, p. 92. (145/2).

tegenover anderen op het vlak van de seksualiteit) en van de werkzaamheid. Denk maar aan Don Bosco's praktijk en leuze: 'matigheid en werkzaamheid'. Maar ook voor hen geldt natuurlijk vóór alles de caritas, de liefdevolle inzet voor het tijdelijke en eeuwige heil van vele jongeren.

De caritas is de deugd die de christen wezenlijk kenmerkt. Ze is fijngevoelig, tactvol en vredelievend. Ze leidt tot daden die anderen ten goede komen: dienst bewijzen, zieken bezoeken, catechismusonderricht geven, ... Het gaat om de effectieve, actieve liefde. De liefde die iets concreets tot stand brengt voor het welzijn van medemensen. De caritas is wederkerig. Het is niet alleen een kwestie van geven, maar ook van dankbaar ontvangen.

Die caritas krijgt een bijzondere tonaliteit door de '*dolcezza*', de zachtheid, de zachtmoedigheid in de omgang, in de relaties met medemensen¹. Later duikt daarvoor het begrip '*amorevolezza*' op: vriendelijkheid, hartelijkheid, minzaamheid. In het traktaat over het Preventief Systeem wijst hij die deugdelijke houding trouwens aan als één van de drie pijlers, die zijn opvoedingssysteem schragen.

De christelijke liefde moet voor Don Bosco ook gekenmerkt worden door geduld. Niet alleen in opvoedingssituaties. Maar in elk geval ook daar.

Geduld en minzaamheid sluiten echter beslistheid en krachtadigheid (sterkte) niet uit. Wellicht zouden wij nu spreken van voldoende assertiviteit. De deugd van sterkte is des te noodzakelijker omdat een goed christen onverschrokken moet durven uitkomen voor zijn geloof. 'Zonder menselijk opzicht', zoals dat toen geformuleerd werd.

Een aantal van die deugden zullen nogal wat mensen tegenwoordig als algemeen menselijke attitudes, als humane gedragingen beschouwen. Toch mogen wij bij Don Bosco en vele gelovigen, die ze beoefenden, niet de religieuze motiveringen uit het oog verliezen. Die religieuze context bepaalt mede de beklemtoning van de attitudes nederigheid en gehoorzaamheid. Nederigheid tegenover God zelf en bescheidenheid in de omgang met anderen. Gehoorzaamheid tegenover God en degenen die in de gelovige gemeenschappen een of ander ambt vervullen.

Deze opsomming maakt duidelijk dat een goede christen voor Don Bosco vanzelfsprekend een eerlijk, rechtschapen en voor gezin en maatschappij nuttige burger zal zijn.

(1) Met het voorbeeld van Franciscus van Sales voor ogen had Don Bosco op de vooravond van zijn priesterwijding zich voorgenomen 'de caritas en de zacht(moedig)heid' van die heilige na te volgen.

BESLUIT

Voor een echte dialoog met Don Bosco omtrent waarden, normen en concrete pastoraal-pedagogische doelstellingen kan dit overzicht slechts een opstap zijn. De dialoog zelf moet uitklaren wat wij in deze tijd waardevol achten en waarom. Welke voorstelling maken wij ons van een fijne, betrouwbare en te waarderen mens en, voor wie wil, van een christen van vandaag. Als we goed luisteren naar Don Bosco, zullen we waarschijnlijk attent gemaakt worden op blinde vlekken of uitgedaagd om te verantwoorden waarom wij bepaalde aspecten anders zien en willen. En dat kan onze reflectie en actie met jongeren in deze tijd, alleen maar ten goede komen.